

УДК 82/821.0

DOI 10.24412/2413-2004-2023-2-80-86

**АҲАММИЯТИ “ШОҲНОМА” -
И ФИРДАВСӢ ДАР ШИНОХТИ
НОМАҲОИ ТОИСЛОМИИ ФОРСӢ-
ТОЧИКӢ**

**ЗНАЧЕНИЕ «ШАХНАМЕ»
ФИРДОУСИ В ИЗУЧЕНИИ
ДОИСЛАМСКОГО
ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКОГО
ЭПИСТОЛЯРИЯ**

**THE IMPORTANCE OF “SHAH-
NAME” OF FIRDAWSI IN
RECOGNITION OF PRE-ISLAMIC
PERSIAN-TAJIK LETTERS**

Зоиров Халимҷон Зоҳидҷоновиҷ, н.и.филол.,
доцент, мудири кафедраи умумидонишгоҳии
забони тоҷикии МДТ «ДДХ ба номи академик
Бобочон Гафуров» (Худжанд, Таджикистан)

Зоиров Халимдҷон Зоҳиддҷоновиҷ, канд.
филол. наук, доцент, зав. общеуниверситетской
кафедрой таджикского языка ГОУ «ХГУ им.
акад. Б. Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

Zoirov Halimjon Zokhidjonovich candidate of
philological sciences, head of the all-University
chair of the Tajik language of SEI “KhSU named
after acad. B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan)
e-mail: z.halimjon@mail.ru

“Шоҳнома”-и Фирдавсии Тӯсӣ яке аз осори беэвоҷ ва сарҷаишмаҳои беназири форсу тоҷик аст, ки аз номаҳо ва номанигории тоисломии форсӣ маълумот медиҳанд. “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ чун яке аз сарҷаишмаҳое баррасӣ шудааст, ки теъдоди зиёди номаҳои тоисломии форсиро дар худ ҷой додаанд. Изҳори ақида шудааст, ки Абулқосим Фирдавсӣ ҳини овардани онҳо аз манобеи қадим ва дасти аввал истифода намуда, мазмун ва мундариҷаи аслии номаҳоро ба назм даровардааст. Зоҳиран теъдоди номаҳои таърихӣ “Шоҳнома” нисбат ба даврони асотирӣ ва паҳлавонӣ бештар буда, аксари паёмҳои шифоҳӣ марбут ба давраи асотирӣ ва паҳлавонӣ мебошанд. Бо овардани чанд паёми шифоҳӣ ва номаҳо хулоса шудааст, ки омӯзишу таҳқиқи номаҳои «Шоҳнома», махсусан номаҳои давраи таърихӣ он ҷиҳати шинохти расм ва оини номанигорӣ, ақсом ва анвои макотиби тоисломии форсӣ-тоҷикӣ аҳаммияти беназир доранд.

Калидвожаҳо: Абулқосим Фирдавсӣ, «Шоҳнома», номанигории форсӣ қабл аз ислом, паёмҳои шифоҳӣ, анвои номаҳо, номаҳои давраи асотирӣ ва паҳлавонӣ ва таърихӣ, аркони мактубот

«Шахнаме» Фирдоуси является одним из уникальных персидско-таджикских произведений и значимых источников, предоставляющих информацию о доисламских персидских письмах и эпистолярных традициях. «Шахнаме» рассматривается как один из источников, содержащих большое количество доисламских персидских писем. Выдвинуто предположение, что Абулькасим Фирдоуси в ходе создания писем использовал древние первоисточники и передал их оригинальное содержание в поэтической форме. В количественном отношении исторические письма в «Шахнаме» преобладают над эпистолярием мифологической и героической эпох, а большая часть устных сообщений восходит к мифологическому и героическому периоду. Благодаря цитированию нескольких устных сообщений и писем сделан вывод, что исследование писем из «Шахнаме», в особенности писем исторического периода, имеет большое значение с точки зрения познания искусства и традиций таджикско-персидского эпистолярия.

Ключевые слова: Абулькасим Фирдоуси, «Шахнаме», персидский эпистолярный, доисламский период, устные сообщения, типы писем, письма мифологического, героического и исторического периода, основные части письма

“Shah-Name” of Firdavsi Tusi is one of unique Persian-Tajik literary works and sources giving information about pre-Islamic Persian letters and epistolary traditions. “Shah-Name” contains a considerable number of pre-Islamic Persian letters, and the author believes that Abulkosim Firdavsi used ancient first-hand sources and present the original content of letters in poetry format. By their quantity, the number of historical letters of “Shah-Name” is more than epistolary of mythology and epic epochs, and a bigger part of oral letters relates to the mythology and epic periods. Citing several oral and written letters, the article comes to the conclusion that the research of letters of “Shah-Name”, especially historical period letters, are of unique importance for recognition of art and traditions of Persian-Tajik epistolary.

Key-words: Abulkosim Firdavsi, “Shah-Name”, Persian epistolary, pre-Islamic period, oral messages, types of letters, mythological, heroic and historical letters, main parts of letters

“Шохнома”-и Фирдавсии Тӯсӣ яке аз осори безавол ва сарчашмаҳои беназири форсу тоҷик аст, ки аз номаҳо ва номанигории тоисломии форсӣ маълумот медиҳанд. Дар поёни аҳди Сомониён ва оғози ҳукумати Ғазнавиён, ки ба даврони зиндагии Ҳаким Фирдавсӣ (834-1020) рост меояд, аксари номаҳои девонӣ аз ҷониби дабирони девон ба забони арабӣ навишта мешуданд ва дар нигориши номаҳо бештар расму услуби тарассули арабӣ ба қор мерафт. Яке аз хидматҳои беназири ин суҳанвари нотакрор дар он аст, ки дар аҳди пирӯзии ислом баробари таъриху фарҳанг, шуқуҳу шаҳомат, қаҳрамониҳо ва гузаштаи пурифтихор аз паёмҳо ва номаҳои қаблазисломии форсу тоҷик иттилоъ додааст. Ба эҳтимоли наздик ба яқин “Шохнома” яке аз сарчашмаҳои аст, ки теъдоди зиёди номаҳои тоисломии форсиро дар худ ҷой додаанд ва, бешак, Абулқосим Фирдавсӣ ҳини овардани онҳо аз манобеи қадим ва дасти аввал истифода намуда, мазмун ва мундариҷаи аслии номаҳоро ба назм даровардааст.

Дар бораи номаҳо ва номанигорӣ дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ чанде аз донишмандони ватанӣ хориҷӣ ба таври алоҳида ва мухтасар изҳори андеша намудаанд, ки устод Забехулло Сафо, Маҳмудхони Шеронӣ, Муҳаммади Бехрӯз, Қадмалии Сарромӣ, Хушанги Давлатободӣ, Аҳмади Тафаззулӣ, Муҳаммад Муҳаммадӣ, Хусайни Хатибӣ, Худой Шарифзода, Ҷӯрабеки Назрӣ, Алӣ Муҳаммадии Хуросонӣ, Бобоев Дӯстмурод аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Аз миёни онҳо китоби «Нома ва номанигорӣ дар «Шохнома»-и Алӣ Муҳаммадии Хуросонӣ ва Ҷӯрабеки Назрӣ [16] ва рисолаи “Нома ва номанигорӣ дар “Шохнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ”-и Бобоев Дӯстмурод Ҳамидович [2] бевоҳита дар бораи номаҳои мундариҷа дар “Шохнома”-и Ҳаким Фирдавсӣ баҳс мекунанд.

Китоби «Нома ва номанигорӣ дар «Шохнома»-и Алӣ Муҳаммадии Хуросонӣ ва Ҷӯрабеки Назрӣ, ки ба хатти форсӣ ва муқаддимаи кӯтоҳи Алӣ Асғари Шеърдӯст ба нашр расидааст [16], аз пешгуфтор, се фасл, хотима, замима ва феҳристи манобеъ ва маохиз иборат мебошад. Муаллифони китоби мазкур ба таври хулоса пиромуни нома ва номанигорӣ дар фарҳанги форсизабонон [16, с.19-31], номаҳои “Шохнома” ва хунари номанигории Фирдавсии Тӯсӣ [16, с.31-61], мухтаво ва мавзӯоти номаҳои шоҳон ба шоҳон, номаҳои шоҳон ба паҳлавонон, номаҳои паҳлавонон ба подшоҳон, номаҳои шоҳон ба қордорону қордонон, номаҳои ҳешовандон ба ҳешовандон [16, с.63- 116], мавзӯот ва анвои номаҳо, аз ҷумла фармоннома, фатҳнома ё фирӯзинома, сулҳнома ва аҳднома, аҳволнома, панднома ва андарзнама [16, с.117-183] баҳс намуда, дар қисмати замима

фатхномаи Манучехр ба унвони Фаридун [16, с.185-188], номаи Зол ба Сом [16, с.188-193], номаи шоҳ Ковус ба Рустам ва хондани ӯ ба чанги Сӯҳроб [16, с.193-202], номаи Исфандиёр ба Гуштосп ва ҷавоби он [16, с.202-206], номаи Искандар ба бузургони Эрон [16, с.206-211], номаи Искандар ба ҳамсар ва духтари Доро [16, с.211-213], посухи модари Равшанак ба Искандар [16, с.213-216], андарзномаи Баҳром ба корпардозони хеш [16, с.216-223], номаи Хушнавоз ба пирӯзӣ [16, с.223-227] ва номаи Нуширвонро, ки ба унвони кордорони хеш навиштааст [16, с.227-233] аз “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ овардаанд.

Рисолаи номзадии Бобоев Дӯстмурод, ки “Нома ва номанигорӣ дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ” унвон дорад, аз муқаддима, панҷ боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат мебошад [2]. Муаллиф дар бобҳои рисола пиромуни таърихчаи нома ва номанигорӣ дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ [2, с.12-39], мухтавои номаҳои “Шоҳнома” [2, с.39-71], анвои номаҳо [2, с.72-94], тасвири фалсафа ва дину оин дар номаҳо [2, с.95-113], тасвири мусиқӣ, санъатҳои шеърӣ ва забони номаҳои “Шоҳнома” [2, с.114-153] баҳс намуда, дар қисмати хулосаи рисола натиҷаҳои таҳқиқоти худро дар 13 банд баён доштааст.

Бобоев Дӯстмурод дар хулосаи рисолаи худ ҷое мегӯяд, ки дар эҷоди номаҳо Абулқосим Фирдавсӣ усули баёни афсонаву ривоятҳои эрониро нигоҳ дошта, зеро асоси сужети номаҳоро афсонаҳои мардумии эронӣ ташкил медиҳанд [2, с.156]. Шоиштаи зикр аст, ки Ҳаким Фирдавсӣ ҳангоми назми “Шоҳнома” ва номаҳои мундариҷ дар он ба манобеи дасти аввал, ки қисме аз онҳо ба забони паҳлавии сосонӣ буданд, даст дошта ва ҳангоми нақли онҳо ниҳояти амонатро риоят намудааст. Афзун ба ин, ҷое ба таври ошкор мегӯяд: “Ту инро дурӯғу фасона мадон”. Аз ин рӯ, “асоси сужети номаҳоро афсонаҳои мардумии эронӣ” хондани Бобоев Д. чандон дуруст нест.

Маҷмуи номаҳои “Шоҳнома”-ро метавон ба давраҳои асотирию паҳлавонӣ ва таърихӣ ҷудо кард. Ҷунончи фатхномаи Манучехр ба Фаридун [7, с.199- 201], номаи Зол наздики Сом ва аҳвол намудан [7, с.281- 285], “Омадани Зол бо номаи Сом ба назди Манучехр” [7, с.335-338], “Посуhi номаи Сом аз Манучехр” [7, с.347- 351], фирӯзинома навиштани Рустам ба унвони Зол [7, с.384- 387], номаи Зол ба унвони Сом [7, с.387- 289], номаи Ковус ба шоҳи Мозандарон [8, с.87-93], паём фиристодани Рустам ба шоҳи Ҳомоварон [8, с.136-142], пайғом фиристодани Ковус ба Қайсари Рум ва Афросиёб [8, с.148-155], номаи Гаждахам ба Ковус [8, с.220- 222], номаи Ковус ба унвони Рустам ва хондани ӯ аз Зобулистон [8, с.227-234], “Номаи Сиёвуш ба Ковус” [9, с.63-64], ҷавоби номаи Сиёвуш аз Кайковус [9, с.64-67], паём додани Рустам ба Ковус [9, с.86-89], посухи номаи Сиёвуш аз шоҳ Ковус [9, с.91- 95], “Номаи Афросиёб ба Сиёвуш” [9, с.106-109], “Номаи Сиёвуш ба Афросиёб” [9, с.195- 197], номаи Рустам ба Кайхурав [10, с.213- 217], посухи номаи Рустам аз Кайхусрав [10, с.217- 221], “Номаи Афросиёб ба Пӯлодванд” [10, с.243- 248], номаи Хусрав ба Рустам [10, с.343- 346] намунае аз номаҳои давраи асотирий ва паҳлавонӣ мебошанд. Номаи Доро ба Искандар [12, с.529-531], номаи Искандар ба бузургони Эрон [12, с.541-545], номаи Баҳроми Гӯр ба бародараш Нарсӣ ва эронӣён [13, с.556-560], номаи Баҳроми Гӯр ба Шангул- шоҳи Ҳинд [13, с.582-586], номаи Фағфури Чин ба Баҳроми Гӯр [13, с.610-614], “Номаи Хушнавоз ба Пирӯз” [14, с.14-18], Номаи Нушинравон ба кордорони худ [14, с.78-84], номаи Нушинравон ба Қайсари Рум ва посухи Қайсар [14, с.108-111], номаи Нушинравон ба Ромбарзин [14, с.136-144], номаи ҳокони Чин ба Нушинравон ва посухи Нушинравон ба ӯ [14, с.234-243], фирӯзинома навиштани Баҳроми Чубина ба Ҳурмузд [14, с.527-533], номаи Хусрави Парвиз ба Қайсари Рум [15, с.98-104] ва посухи Қайсар ба Хусрав [15, с.104-105], аҳднома навиштани Хусрави Парвиз ва

фиристордани он ба назди Қайсар [15, с.115-119] аз чумлаи мактуботи давраи таърихӣ маҳсуб мешаванд. Лозим ба таъкид аст, ки номаҳои давраи таърихии “Шоҳнома” нисбат ба давраҳои асотирӣ ва паҳлавонӣ бештар мебошанд.

Номаҳои “Шоҳнома” аз лиҳози мавзӯ ва мундариҷа аз ҳам фарқ мекунанд, баъзе аз онҳо гузоришнома, дархостнома, аҳднома, панднома, васиятнома, андарзнома, фатҳнома ё фирӯзинома, тавқеот ва баъзе мановир ва фармон мебошанд, ки то андозае аз расму одоб ва анвои макотиби тоисломии форсӣ маълумот медиҳанд. Афзун ба ин, дар “Шоҳнома” аз чанд паёми шифоҳӣ сухан меравад, ки дар баёни онҳо расму оини номанигории пеш аз исломии форсӣ ба назар мерасад. Чунончи, паёми Фаридун ба Сарв – шоҳи Яман, яке аз онҳо мебошад. Паёми шифоҳии мазкур ба зоҳир шабеҳи мактубҳои тоисломии форсӣ аст ва аз муқаддима, рукни асли ва хотима иборат мебошад [7, с. 129]. Дар рукни асли Ҷандал – қосиди паём баъд аз расонидани дуруд ва офарини Фаридун ба шоҳи Яман мақсуд аз омадани худро баён мекунад [7, с.129-131]. Баъд аз расонидани паёми Фаридун қосид посухи шоҳи Яманро пурсон мешавад. Ҳақим Фирдавсӣ бо тасвири образи Ҷандал иттилоъ медиҳад, ки шоҳони тоисломии Эрон танҳо тавассути мардони бохуш, содиқ, чарбзабон ва бохирад паём ва номаҳои худро ирсол медоштанд.

Посухи Сарв ба Фаридун низ ба таври шифоҳӣ аст. Шоҳи Яман дар муқаддимаи посухи шифоҳии хеш, ки шомили 14 байт аст, васфу ситоиши Фаридун мекунад ва дар рукни аслии паём таъкид месозад, ки нахуст меҳодад писарони Фаридунро бубинад ва бо онҳо сӯхбат намояд, баъдан ба пурсиши онҳо ҷавоб хоҳад гуфт [7, с.133-135].

Баъд аз он ки Фаридун кишвари худ байни фарзандон тақсим намуд, мочароҳои дoston оғоз мешаванд. Паёме, ки Салм – шоҳи Руму Ховар ба сӯи Тур – шоҳи Турку Чин дар хусуси розӣ набудани худ аз қисмати падар мефиристад, низ ба таври шифоҳӣ буда, шабоҳати бештар ба нома дорад. Ин паём низ аз муқаддима ва рукни асли иборат буда, онро қосид бо уштур ба мухотаб мерасонад [7, с.148-149].

Посухи Тур ба сӯи Салм низ шифоҳӣ аст [7, с.149-150]. Тур ҳам монанди бародар бахши падарро ноодилона меҳисобад ва чиҳати чорае ёфтан Салмро ба сӯхбати рӯбарӯ даъват месозад [7, с.149-150]. Қосид чун ин паём овард, яке аз Рум ва дигаре аз Чин наздики ҳам меоянд. Салм ва Тур бо ҳам ба таври ошкор сухан намуда, тавассути “мубади тезвир, сухангӯю бинодилу ёдгир” пайгоме назди падар – Фаридун мефиристанд.

Пайгоми Салму Тур ба Фаридун ҳам ба зоҳир шифоҳӣ аст. Дар ин пайгом сирати асли, зиштӣ, беақлу бепарҳангии Салм ва Тур ба таври ошкор намудор аст. Чун қосид – марди бохирад, сухангӯю бинодил ва рӯҳонии тезхуш (мубади тезвир) ба даргоҳи Фаридун мерасад, падарро нисбати фарзандон – Салм ва Тур бисёр меҳрубону дилсӯз ва бораҳм мебинад [7, с.153]. Қабл аз ислом дабирони дарбор ва қосидон (паёмрасон, расул) аз шахсони наздиктарин, боэтимод, “чашму гӯш” ва сарсупурдаю ҷонфиDOI шоҳони эронӣ маҳсуб мешуданд. Аммо қосиди мазкур чун марди оқилу ҳақиқатбин ва дилсӯз буд, намеходад дар ин аҳвол ҷонибдори фиристандагони худ – Салму Тур бошад. Яке аз хунароҳи нависандагӣ ва бузургии Ҳақим Фирдавсӣ дар он аст, ки дар ҳама аҳвол ҷонибдори шоҳони одил ва тарбиятгари инсонии комил мебошад [7, с.154].

Фаридун дар посухи шифоҳии худ Салму Турро суханҳои саҳт мегӯяд ва таъкид месозад, ки ҳеч гоҳ нисбати онҳо бадӣ накардааст ва танҳо пас аз маслаҳат бо хирадмандон, мунаҷҷимон ва мубадону бузургони даргоҳ кишварро байни писарон тақсим намудааст. замини хешро байни фарзандон чунин бахш кардааст. Падар фарзандони худ – Салм ва Турро панд медиҳад, ки роҳи рост ва неқӯиро пеш гиранд ва кинаву ҳасад аз дил берун созанд. Дил бар ин дунёи дун ва молу ҷоҳ набанданд ва пайи дарёфти дунёи дигар,

ки човидону пурнишот аст, бикӯшанд ва чихати раҳой дар рӯзи шумор тӯшае барои худ омода созанд [7, с.156].

Номаи Фаридун ба унвони Салм ва Тур аз чумлаи беҳтарин номаҳои ихвонии тоисломӣ аст. Ин нома низ монанди номаҳои тоисломӣ аз муқаддима (васфу ситоиши Офаридгор ва мухотаб) [7, с.160], рукни асли [7, с.160-161] ва хотима иборат мебошад [7, с.161]. Фаридун чанд рӯз омадани Эрачро интизорӣ мекашад. Ниҳоят, саворае тобути заррин ба бар бо оху нолаи зор пеши Фаридун меояд ва аз кушта шудани Эрач хабар медиҳад. Чун падар сари буридаи Эрач мебинад аз хуш меравад [7, с.169-170]. Баъди чанде Моҳофарид – канизаке, ки маҳбубаи Эрач буд, духтаре таваллуд мекунад ва сипас аз он духтар писаре ба дунё меояд, ки ӯро Манучеҳр ном мениҳанд.

Паёми Салм ва Тур ба падар баъд аз таваллуди Манучеҳр ва посухи Фаридун ба онҳо низ ба таври шифоҳӣ аст [7, с.180]. Паёми Тур ба Манучеҳр низ шифоҳӣ аст [7, с.190]. Манучеҳр пас аз шунидани паёми Тур хандае мекунад ва дар ҷавоб мегӯяд: Чунин суханро ба ҷуз аблаҳе нахоҳад гуфт, аслу наҷоди маро баъд аз набард ва шикасти хеш хоҳӣ шинохт [7, с.191-192].

“Фатҳномаи Манучеҳр ба Фаридун” яке аз анвои номаҳои тоисломии форсӣ буда, аз муқаддима ва рукни асли иборат аст [7, с.199]. Рукни аслии он, ки абёти бештарро фарогир аст, ба таври муболиға шарҳи набард ва пирӯзӣ намуда, аз кушта шудани Тур хабар медиҳад. Сипас, Манучеҳр ба ҷанги Салм рафта, пас аз пирӯзӣ сари шоҳи Ховарро ҳамроҳ бо фатҳномаи дигар сӯи ниёи хеш – Фаридун мефиристад. Ин фатҳнома, ки аз се қисмат – муқаддима [7, с.214], рукни асосӣ [7, с.214-215] ва хотима иборат аст [7, с.215], охири номаи достони мавриди баҳс мебошад. Аз гуфтаҳои фавқ метавон ба ин натиҷа расид, ки аксари паёмҳои достони Фаридун ба таври шифоҳӣ буда, андаке аз онҳо ба таври хаттӣ нигошта шудаанд.

Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ дар “Шоҳнома” ба маврид паёмҳо ва номаҳои зиёдро бо тақия ба сарчашмаҳои куҳан овардааст, ки ба таври манзум аз расму оини номанигорӣ тоисломии форсӣ-тоҷикӣ иттилоъ медиҳанд. Аз ин нигоҳ, омӯзишу таҳқиқи номаҳои «Шоҳнома», махсусан, номаҳои давраи таърихии он чихати шинохти расм ва оини номанигорӣ, ақсом ва анвои макотиби тоисломии форсӣ-тоҷикӣ аҳамияти беназир доранд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Балъамӣ, Абӯалӣ Муҳаммад. Таърихи Табарӣ. Дар ду ҷилд. Ҷилди 1. -Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 2001. –825 с.
2. Бобоев Дӯстмурод Ҳамидович. Нома ва номанигорӣ дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ. Рисола барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология. – Душанбе, 1999. –168 с.
3. Деҳхудо, Алиакбар. Фарҳанги мутавассити Деҳхудо. Дар ду ҷилд. Ба кӯшиши Фуломризо Ситуда, Эраҷ Меҳрақӣ ва Акрам Султонӣ. Зери назари дуктур Саид Ҷаъфарӣ Шаҳидӣ. –Техрон: Муассисаи интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1385. –3224 с.
4. Номаи Тансар ҳербазон ҳербазӣ Ардашери Попақон ба Ҷушнасф шоҳ ва шоҳзодаи пизишхоргар. Тарҷумае аз паҳлавӣ ба арабӣ ба қалами Ибни Муқаффаъ, тарҷумае аз арабӣ ба форсӣ ба қалами Ибни Исфандиёр. Ба саъй ва таҳқиқи Мучтабо Минавӣ. – Техрон: Матбааи Маҷлис, 1311. – С. 1- 47
5. Номаҳо ва паймонҳои сиёсии ҳазрати Муҳаммад(с) ва асноди садри ислом. Таҳқиқ ва гирдовардаи дуктур Муҳаммад Ҳамидуллоҳ. Тарҷумаи Саид Муҳаммади Ҳусайнӣ. – Техрон: Суруш, 1377.– 800 с.

6. Тафаззулӣ, Аҳмад. Таърихи адабиёти Эрон пеш аз ислом. Ба кӯшиши Жола Омӯзгор. – Техрон: Сухан, 1377.– 452 с.
7. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 1. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
8. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 2. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1987. – 320 с.
9. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 3. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1988. – 528 с.
10. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 4. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1988. – 408 с.
11. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 5. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1989. – 496 с.
12. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 6. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус. – Душанбе: Адиб, 1989. – 552 с.
13. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 7. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус бо иштироки А.Девонақулов. – Душанбе: Адиб, 1989. – 656 с.
14. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 8. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус бо иштироки А.Девонақулов. – Душанбе: Адиб, 1990. – 616 с.
15. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Иборат аз 9 ҷилд. Ҷилди 9. Таҳияи Камол Айнӣ, Зоҳир Аҳрорӣ, Баҳром Сирус бо иштироки А.Девонақулов. – Душанбе: Адиб, 1991. – 496 с.
16. Хуросонӣ, Алӣ Муҳаммадӣ, Назрӣ, Ҷурабек. Нома ва номанигорӣ дар Шоҳнома. – Душанбе: Академияи улуми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттӣ. Бидуни соли нашр. – 236 с.
17. Шарифзода, Худой. Шоҳнома ва шеърӣ замони Фирдавсӣ. – Душанбе: ҚДММ “Андалеб Р”, 2014. – 400 с.

REFERENCES:

1. Balami Abuali Muhammad. History of Tabari. In 2 Volumes. Volume 1. -Tehron: Scientific and cultural publishing house, 2001. –825 pp.
2. Boboev Dustmurod Hamidovich.. Letter and Writing in "Shahnama" of Abulqasim Firdavsi. Dissertation of candidate of philological sciences. – Dushanbe, 1999. –168 pp.
3. Dehkhudo Aliakbar. Mediated culture of Dehkhuda. In 2 Volumes. With Efforts of Ghulomrizo Situda, Eraj Mehraki and Akram Sulтони. Under review of Doctor Said Jafari Shahidi. – Tehran: Publishing Establishment of Tehran University, 1385. –3224 pp.
4. The letter of Tansar Herbazon Herbaz Ardasher Bobakon to Jushnasf, the king and prince of Pishishkhorgar. Translated from Pahlavi to arabic by ibn Mukaffa, translated from Arabic to Persian by Ibn Isfandiyor. Under review and research of Mujtabo Minavi. - Tehran: Meeting Press, 1311. – PP. 1- 47
5. Letters and political agreements of Prophet Muhammad (pbuh) and documents of the head of Islam. Research and compilation of Doctor Muhammad Hamidulloh. Translated by Said Muhammad Husayni. –Tehran: Surush, 1377.– 800 pp.
6. Tafazzuli Ahmad. The History of pre-Islamic Iran Literature. Under the review of Jola Omuzgor. –Tehran: Sukhan, 1377.– 452 pp.
7. Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 1. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib, 1987. – 480 pp.
8. Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 2. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib, 1987. – 320 pp.

9. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 3. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib,, 1988. – 528 pp.*
10. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 4. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib, 1988. – 408 pp.*
11. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 5. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib, 1989. – 496 pp.*
12. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 6. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius. –Dushanbe: Adib, 1989. – 552 pp.*
13. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 7. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius with the participation of A.Devonaqulov. –Dushanbe: Adib, 1989. – 656 pp.*
14. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 8. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius with the participation of A.Devonaqulov. –Dushanbe: Adib, 1990. – 616 pp.*
15. *Firdavsi Abulqosim . Shohnoma. Consists of 9 Volumes. Volume 9. Edited by Kamol Aini, Zohir Ahrori, Bahrom Sirius with the participation of A.Devonaqulov. –Dushanbe: Adib, 1991. – 496 pp.*
16. *Khurosoni Ali Muhammad Nazry Jurabek. Letters and Writing in Shohnoma. –Dushanbe: Scientific Academy of the Republic of Tajikistan, the Institute of Oriental Studies and Written Heritage. –236 pp.*
17. *Sharifzoda Khudoi. Shahname and Poems of Firdavsi’s Time. –Dushanbe: LLC “Andaleb R”, 2014. – 400 pp.*